

УДК 371.311.1.373.5:821.161.2

Таміла Яценко,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання української мови і літератури
Інституту педагогіки НАПН України
(м. Київ, Україна)

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАКОНОМІРНА ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ

У статті акцентовано на проблемі особистісно орієнтованої шкільної літературної освіти. Презентовано хронологічний огляд надбань методики навчання української літератури в контексті ідей особистісно орієнтованого навчання. Визначено теоретико-методичне підґрунтя для розв'язання сучасних завдань особистісно орієнтованого навчання української літератури. Розкрито специфіку сучасного особистісно орієнтованого уроку української літератури. Обґрунтовано тенденційний характер реалізації ідей особистісно орієнтованого навчання на уроках української літератури.

Ключові слова: загальноосвітня школа, українська література, методика навчання, тенденція, особистісно орієнтоване навчання, технологія, художній твір, учень-читач, читацька компетентність.

В статті акцентовано на проблемі особистісно орієнтованого шкільного літературного образования. Представлен хронологический обзор достижений методики обучения украинской литературы в контексте идей личностно ориентированного обучения. Определена теоретико-методическая основа для решения современных задач личностно ориентированного обучения украинской литературе. Раскрыта специфика современного личностно ориентированного урока украинской литературы. Обоснован тенденционный характер реализации идей личностно ориентированного обучения на уроках украинской литературы.

Ключевые слова: общеобразовательная школа, украинская литература, методика обучения, тенденция, личностно ориентированное обучение, технология, художественное произведение, ученик-читатель, читательская компетентность.

The article accented on the problem of personality oriented school literary education. There is a presentation of chronological overview of the achievements of Ukrainian literature teaching methods in the context of personality based teaching. Theoretical and methodological frameworks were determined to solve

the problems of modern Ukrainian literature personally based on teaching methods, such as: taking into account the individual needs of students, their cognitive abilities; definition of objectives, content and methods of developing training; training and education through craft of speech; consideration of individual artistic perception and the main types of analytical and synthetic students' work in the studying work; spiritual, moral and aesthetic students' education in the course of Ukrainian literature; formation of national consciousness, spiritual world, ethical and family students' values; competencies approach of teaching Ukrainian literature; realization of teaching Ukrainian literature in existential-dialogical principles. The analysis of regulations is based on school literary education, including curricula of Ukrainian literature, the provisions of the State Standard of complete secondary education, literary education Concept confirmed the consistent development questions of harmoniously developed individual student-reader formation.

The importance of personality-developing training is motivated by the necessity of forming students' reading skills in the analysis of the text that promotes a deep comprehension of its ideological and artistic content. There is a posted interpretation of personality oriented Ukrainian literature lesson technology as a subject of systematically designed learning-oriented organization aimed at solving the educational questions of competence-activity character.

The specific personality oriented on modern Ukrainian literature lesson, including its structure is presented (step guidance, phase setting goals, designing stage of training activities, the implementation stage, the stage of evaluation and reflection). The ideas grounded on personality based teaching in the classroom, aimed at enhancing subjecting relationship between the participants of the educational process, activity provides to its organization, taking into account the subjective experience of readers and promotes key competencies and subject readership. The understanding is confirmed on personality based learning as natural tendencies of the modern school literary education.

Key words: *Secondary School, Ukrainian literature, teaching methodology, tendency, personally oriented education, technology, literary work, student-reader, reader's competence.*

Реформування сучасної вітчизняної шкільної літературної освіти передбачає утвердження домінанти особистісно орієнтованого навчання, пріоритетними чинниками якого є ідея гуманізації освіти та принципи розвивального навчання, спрямовані на задоволення індивідуальних потреб учнів і розвиток їхніх суб'єктних можливостей у процесі активного пізнання та міжсуб'єктної комунікації. Ознаками такого типу навчання О. Савченко називає гуманне суб'єкт-суб'єктне співробітництво всіх учасників навчально-виховного процесу; діагностично-стимулюючий спосіб організації навчального пізнання; діяльнісно-комунікативну активність учнів; проектування вчителем (а згодом і учнями) індивідуальних досягнень в усіх видах пізнавальної діяльності, сенситивної до їхнього

віку; максимальне врахування особистісних потреб учасників педагогічного процесу [1, с. 627]. Відтак, зміна освітніх пріоритетів передбачає орієнтацію педагогічного процесу не лише на розвиток суб'єктів навчання, а й на їхній саморозвиток, що обумовлює відповідний зміст і форми організації навчальної діяльності.

Проблеми особистісно орієнтованого навчання і виховання досліджуються в різних аспектах, зокрема філософському (В. Андрущенко, Б. Гершунський, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Огнев'юк та інші); психологічному (І. Бех, І. Зимня, А. Маркова, В. Моляко, В. Рибалка та інші); педагогічному (М. Алексєєв, Н. Бібік, О. Бондарєвська, С. Бондаренко, І. Зязюн, Н. Луцюк, Н. Ничкало, В. Паламарчук, О. Пехота, І. Підласий, А. Плигін, С. Подмазін, О. Савченко, О. Сухомлинська, А. Хуторський, І. Якиманська та інші); методичному (Л. Варзацька, О. Ісаєва, С. Сафарян, Г. Токмань, А. Фасоля, Г. Шелехова, В. Шуляр та інші). Концептуальні ідеї вчених розглядаємо як вихідні теоретико-методологічні положення для визначення завдань особистісно орієнтованої шкільної літературної освіти.

Актуалізація питання щодо тенденційного характеру реалізації ідей особистісно орієнтованого навчання української літератури.

Мета статті – представити хронологічний огляд надбань методики навчання української літератури в контексті ідей особистісно орієнтованого навчання.

Протягом ХХ століття розроблялися новаторські підходи до організації шкільного навчання, ефективність упровадження яких досягалася шляхом активізації навчальної діяльності учнів, продуктивного розвитку їхніх особистісних якостей. Результатом інноваційних пошуків була педагогіка співробітництва (Ш. Амонашвілі, Є. Ільїн, В. Шаталов), яка послужила утвердженню концептів *особистісно орієнтованого навчання*, що на сучасному етапі розвитку шкільної освіти, зокрема й літературної, є однією із її пріоритетних *тенденцій*.

Хронологічний огляд надбань методики навчання літератури дозволяє прослідкувати тенденційний характер реалізації ідей особистісно орієнтованого навчання літератури. Так, теоретико-методичним підґрунтям для розв'язання сучасних завдань особистісно орієнтованого навчання української літератури слугують такі концепти:

- урахування індивідуальних запитів, пізнавальних можливостей учнів та керування процесом вивчення словесності (А. Климентов, 1906 р.);
- визначення мети, змісту і методів розвивального навчання на уроках літератури (В. Данилов, О. Дорошкевич, 1917 р.);
- навчання і виховання особистості засобами мистецтва слова (Т. Бугайко і Ф. Бугайко, 60-ті рр. ХХ ст.);
- особливості індивідуального художнього сприймання та основні види аналітико-синтетичної роботи учнів під час опрацювання твору (Н. Молдавская, О. Никифорова, 70-ті рр. ХХ ст.);

– духовно-моральне та естетичне виховання учнів у процесі вивчення української літератури (С. Жила, Н. Волошина, А. Лісовський, Б. Степанишин, 80–90-ті рр. ХХ ст.);

– формування національної свідомості, духовного світу, морально-етичних та родинних цінностей особистості на уроках української літератури (Г. Бійчук, Л. Драчук, А. Фасоля, Т. Яценко, поч. ХХІ ст.);

– компетентнісний підхід до навчання української літератури (О. Ісаєва, З. Шевченко, В. Шуляр, Т. Яценко, поч. ХХІ ст.);

– реалізація інтерсуб'єктного навчання української літератури на екзистенціально-діалогічних засадах (Г. Токмань, В. Уліщенко, поч. ХХІ ст.).

Проблема формування гармонійно розвиненої особистості порушувалася під час укладання навчальних програм із української літератури, зокрема в пореформений період розвитку шкільної освіти (1984). Однак зауважимо, що її розв'язання корелювало з питанням визначення ідейно-політичних переконань учня-читача, утвердженням морального ідеалу активного будівника комуністичного суспільства [8, с. 1].

У наступних варіантах навчальних програм із української літератури, розроблених на початку 90-х рр. ХХ ст., спостерігалось суперечливе розуміння особистісної орієнтації вивчення пропонованого шкільного курсу [7]. Так, у Пояснювальній записці до програми Інституту педагогіки акцентувалось на важливості осягнення ідейно-художнього змісту творів, виявлення конкретно-історичного та загальнолюдського значення зображеного письменником, необхідності формування морально-естетичних ідеалів та засвоєння методологічних принципів оцінки явищ словесного мистецтва, однак не розглядалось питання особистісного вивчення української літератури [7, с. 1]. У варіанті навчальної програми, створеної в Інституті літератури імені Т.Г. Шевченка, виокремлювалось поняття ціннісної орієнтації особистості та її духовного світу, що певною мірою засвідчувало особистісний підхід до вивчення шкільного курсу української літератури [7, с. 166]. У програмі Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка мета вивчення літератури визначалась як «формування суспільно свідомої, гармонійно розвиненої особистості» [7, с. 285].

Отже, у шкільній літературній освіті останнього періоду її реформування (1984–1991) проблема особистісно орієнтованого навчання української літератури, що охоплювало б його змістовий та формальний аспекти, цілісно не розв'язувалась. Водночас пріоритетного значення набувало питання духовно-морального виховання особистості та поступово окреслювалася орієнтація на особистісний підхід у процесі вивчення творів української літератури, тому допускаємо можливість вказати на тенденційний характер утвердження особистісно орієнтованого літературного навчання.

На початку 90-х рр. ХХ ст., у період відродження національної школи, проголошувався пріоритет формування особистості, сформованої на демократичних цінностях та здатної до самовдосконалення. На засадах гуманізованої освіти найвищою цінністю визнається людина, домінантою у вихованні якої є мораль, а не ідеологія.

В останнє десятиліття ХХ ст. у методиці літератури домінувало розуміння ролі мистецтва слова як «передумови гармонійного розвитку особистості» [9, с. 3]. Б. Степанишин, як і його попередники-методисти, аргументував тезу про необхідність поєднання «інтелектуального входження у світ із розвитком морально-естетичної культури» учнів-читачів. Обстоюючи ідею розвивального навчання школярів на психологічних засадах, дослідник акцентував на важливості розвитку пізнавальних і творчих здібностей учнів-читачів, їхніх навчальних та читацьких інтересів, мотивів діяльності, створенні відчуття естетичної насолоди тощо [9, с. 75].

Вказувалося на важливість цілісного інтелектуального осмислення та емоційного сприйняття учнями-читачами художнього твору, зміцнювалося переконання про єдність читацьких думок та почуттів, тобто наголошувалося на потребі цілеспрямованого формування гармонійної особистості у просторі шкільної літературної освіти.

Методична думка кінця ХХ століття утверджувала пріоритет якісної шкільної літературної освіти як однієї з найважливіших умов духовного становлення і творчого розвитку особистості. Актуальність особистісно-розвивального навчання науковці обґрунтовували необхідністю формування в учнів читацьких здібностей у процесі аналітичної роботи над текстом, що сприяє глибокому осягненню його ідейно-художнього змісту. Як слушно вказував Б. Степанишин, – «читання літературного твору – це «освіта душі», моральне самозаглиблення і естетичний зв'язок свого ества зі світом ідей та образів даного твору» [9, с. 206]. Подібні роздуми висловлювали й методисти минулого століття. Так, А. Климентов стверджував, що читання є головним знаряддям духовної освіти людини і водночас головним двигуном всієї сучасної науки, культури, прогресу [2, с. 109]. Акцентуючи на пріоритетній ролі читання щодо гармонійного формування особистості, вчені насамперед дбали про розвиток її розуму і моральності (за П. Юркевичем), якими учням необхідно керуватися, засвоюючи мистецькі взірці та виробляючи соціально відповідальну поведінку. Тому виховне значення літератури полягає в її естетичному впливові на почуття, свідомість та розумові можливості учнів-читачів, а не обмежується лише визначенням основної думки художнього твору.

Обґрунтовуючи наукові основи методики навчання української літератури на початку ХХІ століття, вчені наголошують, що «література формує нову особистість: духовно багату, гармонійно розвинену, національно свідому, з високими моральними ідеалами й естетичними потребами, підготовлену до життя і праці на розвиток своєї держави» [5, с. 47–48]. Досягнення цієї освітньої мети, як пояснювала Н. Волошина, можливе за умов використання ефективних форм організації навчального процесу.

Наукові пошуки методистів першого десятиліття ХХІ століття зосереджуються на пошуку продуктивних шляхів викладання української літератури в школі та визначення їх формувального впливу на особистість учня-читача. Як стверджує Г. Токмань, гуманізація та диференціація освіти

в Україні є основними принципами її реформування з орієнтацією на інтелектуальний розвиток учнів [10, с. 15]. Важливими ознаками сучасної методичної науки вчена визначає спрямованість шкільної літературної освіти на формування високорозвиненої особистості в умовах глобалізації інформаційного простору та міжлюдської комунікації, що обумовлює зміни як у свідомості учителя, так і учнів [10, с. 16]. Відтак, на її думку, пріоритетом методичного оновлення має бути особистість учня, інтереси якого максимально враховуються у контексті реалізації екзистенціально-діалогічної парадигми навчання літератури. Філософське підґрунтя пропонованої методики орієнтує на апелювання до «неповторного «Я» конкретної особистості», що передбачає можливість... забезпечити «ситуацію екзистенційного настрою, вибору, розвитку, екзистенційної зустрічі з іншим «Я» [10, с. 19].

Г. Токмань порушує актуальну методичну проблему класифікації навчальних завдань, акцентуючи на «завданнях особистісного сприймання твору мистецтва» як одному із чинників успішної організації особистісно орієнтованого навчання української літератури. Розроблена дослідницею система завдань диференціюється за такими ознаками: а) зміст роботи; б) рівень роботи; в) ступінь самостійності учня; г) відношення до художнього тексту тощо [10, с. 101–110]. Система таких завдань передбачає максимальне врахування індивідуальних здібностей та інтересів учнів-читачів, можливість контекстного вивчення програмового матеріалу, що узгоджується з завданнями особистісно орієнтованого навчання.

На початку ХХІ століття програмне забезпечення особистісно орієнтованого навчання української літератури здійснювалося з урахуванням положень Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2004). Так, у навчальній програмі з української літератури (2005), утверджувалася концепція розвитку національної гуманітарної сфери, згідно якої «найвищою цінністю проголошується людина» та передбачається створення передумов для всебічного розвитку школярів [11, с. 3]. Такий підхід до організації навчання спрямовує вчителя-словесника на виховання національно свідомої особистості засобами мистецтва слова та виразно підтверджує принципову спрямованість шкільного курсу української літератури на реалізацію ідей особистісно орієнтованого навчання [11, с. 3–7]. Змістовий компонент навчальної програми орієнтує на впровадження особистісно орієнтованого та компетентнісного підходу в процесі опрацювання художніх творів (а не вивчення історії української літератури), що сприяє розвитку читацького інтересу учнів, активізує «морально-етичні аналогії, суспільно-ціннісні орієнтири через естетико-літературознавчі категорії, поняття» та зміцнює розуміння української літератури як органічного компоненту світового літературного процесу [11, с. 9].

Завдання шкільної літературної освіти щодо «сприяння всебічному розвитку, духовному збагаченню, активному становленню й самореалізації

особистості», виховання її громадянської свідомості та гуманістичного світогляду чітко увиразнюються в наступній навчальній програмі з української літератури (2010), що підтверджує зміцнення *тенденції особистісно орієнтованого літературного навчання* [6, с. 3]. Реалізація означених освітніх пріоритетів забезпечує формування ключових та предметної читацької компетентностей учнів, що забезпечують очікуваний результат навчання української літератури в школі.

У Концепції літературної освіти (2011) зазначається, що «об'єкт літературної освіти – особистість учня (його духовно-емоційний стан, моральні цінності та орієнтації, творче мислення, уява, читацькі компетенції, мовлення)» [3]. Окреслені у документі освітні завдання стосуються особистісних вартостей учнів-читачів, що виразно вказує на особистісно орієнтований характер предметного навчання: формування читацьких інтересів та естетичного смаку школярів, здатності критично оцінювати художні явища, розуміти літературу як мистецтво слова та невід'ємний складник духовної культури людства тощо.

Особистісна спрямованість предметного шкільного курсу української літератури чітко окреслюється в переліку ключових понять та в змістових лініях чинного Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011). Відповідно у навчальних програмах із української літератури (2013, зі змінами, внесеними у 2015 р.) прослідковується *тенденційний характер особистісно орієнтованого предметного шкільного курсу*. Так, у рубриці «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів» запропоновано диференційовані завдання, укладені, «з наростаючою складністю, що зручно й необхідно для особистісно орієнтованого навчання, при врахуванні рівня підготовленості учнів, а також для оцінювання їхніх знань» [4]. У документі акцентується на необхідності формування в учнів ключових компетентностей, що сприятимуть розвитку особистості та її повноцінній самореалізації в сучасному житті.

Фаховий інтерес у контексті означеного предмету нашого дослідження мають напрацювання А. Фасолі, в яких зроблено спробу розкрити сутність особистісно орієнтованого навчання, а також вказано на його відмінності як освітньої методології, методики і технології [12, с. 55].

Акцентуючи увагу на ідеях педагогіки співробітництва (В. Паламарчук, С. Подмазін, О. Савченко, Г. Селевко, А. Фасоля, А. Хуторської та інші), зазначимо, що технологію особистісно орієнтованого уроку української літератури розглядаємо як методично спроектовану суб'єктно зорієнтовану організацію навчання, спрямовану на розв'язання освітніх завдань компетентісно-діяльнісного характеру. Формування в учнів умінь цілевизначення, планування, організації, рефлексії, оцінки та корекції навчальної діяльності є обов'язковими компонентами такого заняття.

Важливими елементами *етапу орієнтації* на уроці української літератури є актуалізація опорних знань учнів, мотивація опрацювання нового навчального матеріалу, з'ясування емоційної готовності учнів

до вивчення художнього твору, створення ситуації успіху, позитивного налаштування на результативне навчання.

На етапі визначення цілей уроку літератури необхідно запропонувати учням доповнити їх перелік особистісними цілями для осмисленого прочитання художнього твору, що можна виявити в процесі індивідуальних та колективних бесід, під час написання есе про власні очікування (наприклад, «Від вивчення нової теми я очікую...»), підготовки «Скриньки очікувань» (із записами «Я хочу ...», «Я можу ...», «Я буду ...») тощо.

На етапі проектування учні залучаються до планування процесу вивчення художнього твору, визначення змісту випереджальних завдань, тем творчих робіт, індивідуальних повідомлень, рефератів, колективних проєктів тощо. Школярам пропонується самостійно обрати певний вид навчальної діяльності, відповідно до їхніх інтелектуальних здібностей, інтересів та нахилів («Я – біограф», «Я – журналіст», «Я – літературний критик», «Я – мистецтвознавець», «Я – сценарист», «Я – художник-ілюстратор» тощо).

Етап організації навчальної діяльності передбачає варіативність у виборі її форм, методів і прийомів (індивідуальні, групові, парні, колективні форми роботи; традиційні та інноваційні методи і прийоми вивчення художнього твору тощо), вибір учнями способів фіксації пояснення нового матеріалу (конспект, схема, таблиця, опора, план, тези тощо), а також варіативність домашнього завдання (диференціація за рівнями складності та способами виконання).

На етапі реалізації особистісно орієнтованого уроку літератури пріоритетом повинна бути методично грамотно побудована діалогова взаємодія суб'єктів навчання. Педагогові важливо практикувати результативно дієві методи й прийоми для активізації предметних знань та формування читацьких компетенцій учнів, зокрема й інноваційні технології навчання. Необхідно дбати про ефективну організацію самостійної творчої роботи учнів-читачів, надавати перевагу запитанням і завданням дослідницького й творчого характеру, спонукати до діалогу (з автором твору, художнім героєм, літературними критиками тощо). Також учителям потрібно підтримувати та стимулювати школярів до продуктивної навчальної діяльності (заохочення; створення ситуації успіху; розвиток пізнавальних інтересів; створення проблемної ситуації; спонукання до пошуку альтернативних рішень та виконання творчих завдань; кооперація учнів; створення ситуації взаємодопомоги тощо). Важливо, щоб учитель об'єктивно оцінював результати роботи з окремими учнями та з класом загалом. Завершальним елементом реалізації мети такого уроку літератури повинна бути *рефлексія*, під час якої учнями аналізуються й оцінюються досягнення визначених цілей, а зіставлення досягнутого результату із запланованим є основою для оцінки.

Закономірною тенденцією розвитку сучасної шкільної літературної освіти є особистісно орієнтоване навчання, що спрямоване на активізацію суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками навчального процесу,

передбачає діяльнісний підхід до його організації, врахування суб'єктного досвіду учнів-читачів та сприяє формуванню їхніх ключових та предметної читацької компетентностей.

Порушена у статті проблема не претендує на вичерпність викладу. Такий підхід до її розгляду передбачає можливість дискусійного обговорення.

Література

1. Енциклопедія освіти / [гол. ред. В. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Климентовъ А. Методика преподавания родного языка : руководство [для учит. ин-въ, учит. семинарий, пед. клас. жен. гимназий и для народ. учит.] / Климентовъ А. – Феодосия : Типография И.М. Косенко, 1906. – 200 с.
3. Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі : Наказ МОН від 26.01.2011 р. № 58 // Директор школи (Шкільний світ). – 2011. – № 27/28. – С. 58–63.
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів : Українська мова ; Українська література : 5–9 класи. – К. : Освіта, 2013. – 160 с.
5. Наукові основи методики літератури : навчально-методичний посібник / [за ред. Н. Волошиної]. – К. : Ленвіт, 2002. – 344 с.
6. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 10–11 класи. Українська література. Рівень стандарту. Академічний рівень. Профільний рівень. – К. : [б. в.], 2010. – 112 с.
7. Програми середньої загальноосвітньої школи. Українська література : для шкіл з укр. і рос. мовами навчання. 5–11 класи, 8–11 класи. – К. : Рад. школа, 1990. – 398 с.
8. Програми середньої загальноосвітньої школи. Українська література : для шкіл з укр. і рос. мовами навчання. IV–X кл. – К. : Рад. школа, 1984. – 105 с.
9. Степанишин Б. Викладання української літератури в школі / Степанишин Б. – К. : РВЦ «Проза», 1995. – 256 с.
10. Токмань Г. Методика викладання української літератури в старшій школі : екзистенціально-діалогічна концепція : [монографія] / Токмань Г. – К. : Міленіум, 2002. – 320 с.
11. Українська література : програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–12 класи. – К. : Перун, 2005. – 201 с.
12. Фасоля А. Особистісно зорієнтоване навчання : методологія, методика, технологія / А. Фасоля // Нова педагогічна думка. – 2009. – № 4. – С. 54–57.

References

1. Entsyklopediia osvity / [hol. red. V. Kremen]. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.

2. Klimentovъ A. Metodika prepodavaniia rodnoho yazyka : rukovodstvo [dlia uchit. up-vъ, uchit. seminarii, ped. klas. zhen. himnazii y dlia narod. uchit.] / Klimentovъ A. – Feodosiia : Typohrafiia I.M. Kosenko, 1906. – 200 s.
3. Kontsepsiia literaturnoi osvity v 11-richnii zahalnoosvitnii shkoli : Nakaz MON vid 26.01.2011 r. № 58 // Dyrektor shkoly (Shkilnyi svit). – 2011. – № 27/28. – S. 58–63.
4. Navchalni prohramy dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv : Ukrainska mova ; Ukrainska literatura : 5–9 klasy. – K. : Osvita, 2013. – 160 s.
5. Naukovi osnovy metodyky literatury : navchalno-metodychnyi posibnyk / [za red. N. Voloshynoi]. – K. : Lenvit, 2002. – 344 s.
6. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. 10–11 klasy. Ukrainska literatura. Riven standartu. Akademichnyi riven. Profilnyi riven. – K. : [b. v.], 2010. – 112 s.
7. Prohramy serednoi zahalnoosvitnoi shkoly. Ukrainska literatura : dlia shkil z ukr. i ros. movamy navchannia. 5–11 klasy, 8–11 klasy. – K. : Rad. shkola, 1990. – 398 s.
8. Prohramy serednoi zahalnoosvitnoi shkoly. Ukrainska literatura : dlia shkil z ukr. i ros. movamy navchannia. IV–X kl. – K. : Rad. shkola, 1984. – 105 s.
9. Stepanyshyn B. Vykladannia ukrainskoi literatury v shkoli / Stepanyshyn B. – K. : RVTs «Proza», 1995. – 256 s.
10. Tokman H. Metodyka vykladannia ukrainskoi literatury v starshii shkoli : ekzystentsialno-dialohichna kontsepsiia : [monohrafiia] / Tokman H. – K. : Milenium, 2002. – 320 s.
11. Ukrainska literatura : prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. 5–12 klasy. – K. : Perun, 2005. – 201 s.
12. Fasolia A. Osobystiso zoriietovane navchannia : metodolohiia, metodyka, tekhnolohiia / A. Fasolia // Nova pedahohichna dumka. – 2009. – № 4. – S. 54–57.

*Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, професором, завідувачем кафедри
української і світової літератури та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
Мазохою Галиною Степанівною*

Стаття надійшла до редакції 4 серпня 2016 року